

Вихідні дані: Рускуліс Л. В. Рівень сформованості лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови: констатувальний експеримент. Вісник Луганського університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2018. № 3 (137) квітень. С. 249–256.

УДК 372.8:811.161

Л. В. Рускуліс

**РІВЕНЬ СФОРМОВАНOSTI
ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ**

Постановка проблеми

Аналіз останніх досліджень

Формулювання мети

Створенню експериментально-дослідної методики формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови передували детальний аналіз лінгвістичної й лінгвофілософської, психологічної й психолінгвістичної, методичної літератури; організація й проведення спостереження за навчальним процесом у виші загалом і за його особливостями на філологічних факультетах; опитування, анкетування й проведення контрольних зрізів, що й визначило мету, чільні завдання й основні напрямки проведення констатувального зрізу й укладання програми його впровадження.

Експеримент мав за мету:

- здійснити контроль й оцінювання рівня сформованості лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови;
- з'ясувати причини недостатнього рівня сформованості фонетичної, лексико-семантичної, граматичної і правописної компетентностей випускниками вишу;
- розробити експериментальну програму навчання, в основі якої – добір ефективних форм, методів і прийомів, засобів навчання.

Із метою визначення форм перевірки й критеріїв оцінки готовності студентів до формування лінгвістичної компетентності нами проаналізовано низку розвідок у галузі діагностики, унаслідок чого відібрано форми, способи, засоби, адекватні меті й завданням констатувального зрізу.

Запропоновані завдання до експерименту враховували, що студенти опанували мовознавчі дисципліни, передбачені стандартом спеціальності, навчальним планом; мають навички самостійного опрацювання навчального матеріалу; ознайомлені з системою змішаного навчання у виші; отримали необхідні практичні вміння й навички в ході проходження практичної підготовки.

Розробка експериментального навчання передбачала встановлення рівня сформованості лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови на завершальному етапі (IV курс), що мало за мету:

- а) проаналізувати особливості добору форм навчання (аудиторні й позааудиторні) у виші, систему традиційних й інноваційних методів і засобів (Блок 1);
- б) визначити рівень засвоєння теоретичного обсягу мовознавчих дисциплін (перевірка фактичних знань: термінографія, формулювання понять), що засвоювалися студентом, (Блок 2),
- в) перевірити сформованість практичних умінь і навичок (Блок 3),
- г) з'ясувати рівень знання мовознавчої термінології та її використання у власному мовленні на основі написання есе (Блок 4).

Реалізація окреслених завдань здійснювалася шляхом розробки форм і шляхів проведення перевірки й критеріїв оцінювання рівня сформованості фонетичної, лексико-семантичної, граматичної, правописної компетентності; кількісного і якісного аналізу зрізових робіт учасників експерименту.

Завдання Блоку 1 мали за мету з'ясування особливостей добору форм навчання й шляхів їх запровадження.

Результати відповідей засвідчили, що у ВНЗ, охоплених експериментом, викладачі надають перевагу проведенню традиційних (вступна, тематична, заключна й оглядова) лекцій, з інноваційних студентами названо лекціо-

візуалізацію, лекцію-дискусію, проблемну лекцію й лекцію-конференцію. На жаль, в практиці викладання мовознавчих дисциплін не виявлено застосування бінарних лекцій, лекцій із запланованими помилками, а презентаційний супровід наявний не на всіх заняттях, що, на нашу думку, відіграє визначальну роль. Студенти вказали, що семінар як форма заняття впроваджувалося під час засвоєння дисциплін «Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Українська діалектологія», «Історія української мови». Основну ж частку серед інших форм роботи у вищому навчальному закладі займають практичні заняття. Як продемонстрували результати анкетування, лабораторні роботи проводяться лише на заняттях із сучасної української літературної мови, на жаль, обсяг годин, відведених на цю форму роботи, зведено до мінімуму. Анкетування переконує, що студентам пропонується вибіркові спецкурси з мовознавчих дисциплін: «Види граматичного розбору», «Правопис з української мови», «Сучасна риторика», «Мовний етикет», «Системна організація мови», «Комунікативна лінгвістика» «Психолінгвістика», «Лінгвокультурологія» та ін.

Значний обсяг часу в процесі вивчення мовознавчих дисциплін відводиться організації самостійної роботи студентів: проводяться бесіди з викладачами, які перед початком вивчення дисципліни ознайомлюють студентів із особливостями виконання самостійної роботи з предмета, вимогами до виконання, критеріями перевірки й оцінювання. Більшість відповідей продемонстрували, що пропедевтичні бесіди й консультування проводять працівники бібліотеки, зокрема в питанні електронного пошуку джерел у бібліотеках України. До переліку завдань із самостійної роботи включено розробку інформаційного супроводу: студенти готують презентації, укладають тематичні словники.

Опитування майбутніх учителів української мови продемонструвало, що **чільне місце** в їх підготовці відводиться навчально- та науково-дослідницькій роботі: вже з I курсу вони готують і проголошують доповіді, засвоюють вимоги до написання реферату, збирають матеріал для курсової роботи. Однак, як засвідчують результати анкетування, бесіди зі студентами така робота не є

систематичною, й не враховує принципу наступності й перспективності, за якого дипломна робота є продовженням курсового дослідження, що ґрунтується на попередньо зібраних матеріалах для повідомлень і рефератів. На жаль, аналіз навчальних планів продемонстрував, що в окремих навчальних закладах вилучено дисципліну «Вступ до наукових досліджень», основне призначення якої ознайомити студента з видами наукових робіт, правилами добору інформації; розвинути вміння аналізувати й конспектувати першоджерела, виділяти головне й другорядне в них, систематизувати навчальний матеріал, оформляти доповіді, реферати, рецензії та ін. і виголошувати їх. Констатуємо й той невтішний факт, що не передбачено написання дипломної роботи, яка повинна стати завершальним етапом формування науково-дослідницьких умінь випускника. Як з'ясовано, переважна більшість опитаних студентів не використовували у процесі написання курсової (дипломної) роботи результатів лабораторних занять, і лише незначна кількість опитаних наголосили на важливості проведеного експерименту під час проходження педагогічної практики і його включення до практичної частини курсової (дипломної) роботи. Наразі вищими закладами освіти ведеться активне залучення студентів до науково-дослідницької роботи. За результатами анкетування більшість здобувачів вищої освіти брали участь у конференціях, публікуючи тези й статті, конкурсах наукових робіт, предметних олімпіадах.

Зауважимо також, що студентів активно залучають до змішаного навчання. У ВНЗ розроблено дистанційні курси, студентам пропонуються відео-лекції, вебінари, електронні варіанти лекційного й практичного курсу, ведеться електронний журнал оцінювання виконаних робіт, забезпечено необхідними засобами навчання (посилання на електронні ресурси, тезаурус, відео-матеріали, схеми, таблиці тощо). Більшість реципієнтів наголосили, що складання іспитів, заліків, допускові екзаменаційні роботи теж проводяться в такому форматі.

Формування лінгвістичної компетентності, безперечно, відбувається в процесі проходження педагогічної практики. Результати анкетування

переконають, що студенти отримують консультації щодо підготовки матеріалів з педагогічної практики, обов'язково розробляють наочний матеріал, однак зв'язки між мовознавчими дисциплінами в процесі розробки конспект уроку не враховувалися, що порушує інтегративно-системний підхід до викладання мови.

Анкетування продемонструвало, що на заняттях із мовознавчих дисциплін реалізуються такі традиційні методи навчання: усний виклад навчального матеріалу, робота з науковими й навчально-методичними джерелами, мовний аналіз, проблемне навчання, спостереження над мовним матеріалом. Серед інноваційних методів популярними є метод проектів. Однак, як засвідчують відповіді, не реалізуються повною мірою можливості рольових і ділових ігор, ситуативних завдань, методу кейса, синанон-методу.

Блок II передбачав перевірку теоретичних знань студента із мовознавчих дисциплін, а саме володіння терміносистемою, й складався з 50 питань. Відповіді на 1-5 питання перевіряли знання з теми «Сучасна українська літературна мова як наука і навчальна дисципліна. Вступ» і продемонстрував, знання студентів, що мовна система – це сукупність мовних одиниць із властивими їй формальними, змістовими та функціональними властивостями, сучасна літературна мова є унормованою загальнонародною мовою, визначили слово як основну одиницю спілкування. Однак більшість опитаних студентів не змогли визначити, що нова українська літературна мова утворена на основі середньонаддніпрянського діалекту, а праїндоевропейська мови є прамовою).

Відповіді на питання 6-10 передбачали з'ясування рівня засвоєння фонетичних понять й продемонстрували такі результати: студенти з легкістю визначили зв'язок фонетики з нелінгвістичними дисциплінами, мету й завдання фонетичної транскрипції, однак більшість із опитаних не змогли з'ясувати, які мовні органи відносяться до активних (губи, язик, язичок, голосові зв'язки), визначити дистинктивну функцію фонемі й охарактеризувати фонетичні одиниці (сегментні, суперсегментні).

Рівень засвоєння лексикології української мови (11-15 питань) перевірявся відповідями, в яких студенти легко визначили ознаки омонімів і

паронімів, однак більшість із них не змогли з'ясувати дефініції «лексико-семантичне поле» й «фразеологічні єдності», допустили помилку у виборі прикладу фразеологічних зрощень.

Питання 17-36 мали на меті перевірити рівень граматичної компетентності майбутнього вчителя української мови. Студенти визначили, що грамати́ка – це вчення про граматичну будову мови, традиційну частиномовну класифікацію слів, ознаки самостійних і службових слів, тематичні класи займенників за співвідношенням з іншими частинами мови; з'ясували предикативність як спільну фундаментальну ознаку речень, типи словосполучень, способи вираження головних членів речення й види односкладних речень. Однак констатуємо, що труднощі виникли під час відповіді на питання щодо визначення дефініцій «парадигма», «морфема», «морф», «аломорф», «похідна основа», «модальність», не всі студенти змогли визначити види словотвору в сучасній українській літературній мові.

Особливі труднощі, як продемонстрували результати анкетування, викликали завдання з української діалектології, історії української мови, загального мовознавства й стилістики. Майбутні вчителі української мови на низькому рівні дали відповіді на питання щодо перших спроб характеристики діалектів української мови, історичних чергувань в сучасній українській літературній мові, розвитку світової мовознавчої думки й основних ідей окремих лінгвістів.

Блок 3 – завдання-тести, які передбачили перевірку практичних умінь і навичок майбутніх учителів української мови. Результати анкетування на питання 1-5 (фонетика сучасної української літературної мови) продемонстрували, що студенти з легкістю визначили правильні варіанти слів, у яких відбувається чергування голосних (приголосних), асиміляцію за м'якістю/твердістю; найменшу кількість правильних відповідей студенти дали на питання, що стосуються асиміляції приголосних за глухістю/дзвінкістю й наголошування слів. Відповіді на питання 6-10 (орфографія сучасної української літературної мови) продемонстрували, що студенти на належному рівні оперують навичками написання слів, володіють правилами, що

визначають чергування приголосних, однак труднощі викликало завдання написання слів із великої букви. Відповіді на питання 11-20 (лексика української мови) показали вміння студентів визначити синоніми, антоніми, пароніми, омоніми, однак велику кількість неправильних відповідей зафіксовано на питання, що стосуються сфери походження слів які функціонують наразі в українській мові. Відповіді на питання 21-50 (граматика української мови) дали змогу з'ясувати, що студенти-словесники на достатньому рівні засвоїли граматичні ознаки частин мови, однак труднощі викликають завдання на визначення способу творення слів, роду незмінюваних іменників, утворення складної форми найвищого ступеня порівняння прикметників, відмінювання числівників; координації підмета з присудком, способів ускладнення речення.

4 блок – написання есе. Наведемо уривки окремих із них:

У школі все починається з учителя і результати навчання і виховання учнів залежать від трьох чинників: хто навчає, кого навчають, як навчають.

Філолог же не просто вчитель, він всебічно вивчає мову, її природу, функції і внутрішню структуру, історичний розвиток та класифікацію. Мовознавство ділиться на загальне і конкретне, теоретичне і прикладне. Загальне мовознавство збирає універсальні дані з усіх мов, а конкретне – це наука про окрему (конкретну) мову. Прикладне мовознавство – це застосування лінгвістичних знань на практиці. Наприклад, викладання мови, створення підручників і словників, переклад з однієї мови на іншу. Одним з перспективних прикладних напрямів є застосування математичного апарату з метою опису мови для створення спеціальних комп'ютерних програм. В умовах швидкого розвитку та поглиблення міжнародних відносин, сучасний ринок праці надає необмежені перспективи для працевлаштування фахівців сфери освіти, особливо філології.

Перевага нашої професії ще й у тому, що ми краще розуміємо світ. Звідси випливає – допомагати іншим розуміти його (Христина К).

У наш час – час технічного прогресу, коли технічні досягнення відіграють першочергове значення в житті людини, фахівець з мистецтва слова потрібен як ніколи. Таким фахівцем є філолог.

Фах філолога досить значущий, особливо в контексті шкільного навчання. Вчителі-філологи навчають рідної мови, грамотності, прищеплюють учням любов до читання, літератури, розвивають мовлення і культуру спілкування, формують світогляд. Але філолог може працювати не тільки вчителем, викладачем. Він знайде досить широкий спектр застосування професійних навичок у різних сферах: на телебаченні і на радіо, редактором або коректором, спічрайтером тощо. Тобто, філологічна освіта – це також перевага спеціаліста, який працює у сфері масової інформації.

На сьогоднішній день перспективний напрямок – прикладне мовознавство. Це засвідчують цікаві експерименти сучасних вчених-філологів в області застосування математичних методів під час опису системи мови для розробки комп'ютерних програм.

На мій погляд, філологія вивчає культурну спадщину людства, дозволяє індивіду зберігати генетичну духовний зв'язок між різними поколіннями. В умовах сьогоднішньої кризи духовного буття людини комплекс філологічних наук особливо актуальний і потрібний (Грина З.).

На жаль, не всі студенти справилися з цим завданням. Більшість із них, в основному, звернули увагу на роль освітянина в суспільстві загалом, а не вчителя української мови зокрема. Саме це й спричинило низький рівень виконання додаткового завдання, вимогою якого було максимальне використання термінів майбутньої професії.

Висновки й перспективи

Отже, проведення констатувального експерименту засвідчило, що студенти